

PODLISTAK

KALENDAR

Rousseauov povratak prirodi

1712.: Francuski književnik i filozof Jean Jacques Rousseau rodio se 28. lipnja 1712. u Ženevi. Smatra da je čovjek od prirode dobar i da nije počinio nikakav istočni grijeh, nego da su ga iskvarele civilizacija i kultura.

pogrešno shvaćen, Rousseauov zahtjev za povratkom prirodi označava, prije svega, osnivanje građanske slobodne države (Grlič).

Probijajući se kroz život kao šegrt, lakaj, nastavnik glazbe i kućni učitelj, Rousseau se najprije proslavio spisom »Razgovor o umjetnosti i znanosti« (1749.), kojim negativno odgovora na pitanje pridonose li znanost i umjetnost poboljšanju morala.

Iz Pariza odlazi u Ženevu, gdje živi u »prirodnom braku« s nekom priprostem ženom i piše djela (»Julija ili nova He-loisa«, »Emil ili o odgoju«, »Društveni ugovor«) koja će u Francuskoj izazvati bijes i sudsku osudu na spaljivanje.

Umire narušena duševna zdravlja 2. kolovoza 1778. u Ermenonvilleu kod Pariza.

ILUZORNOST REALNOGA ŽIVOTA – 1867.: Roden je 28. lipnja 1867. talijanski književnik, pripovjedač i dramski pisac Luigi Pirandello. Djela su mu prožeta tragičnim humorom, a u njima iznosi ideje o iluzornosti realnoga života i realnosti subjektivnih iluzija. Dobio je Nobelovu nagradu za književnost 1934. godine.

Slike pune dramatičnosti, čulnosti

1577.: Jedan od najvećih majstora baroknog stila, flamanski slikar Peter Paul Rubens, rodio se 28. lipnja 1577. godine.

boja. S nenadmašnim osjećajem života i pokreta radio je historijske i mitološke kompozicije, seoske scene, portrete i pejzaže.

Živio je najviše u Antwerpenu, ali je radio i u Francuskoj i Španjolskoj. Umro je 30. svibnja 1640. godine.

NADZOR NAD PANAMSKIM KANALOM – 1902.: Američki kongres ostavio je predsjednika Teodora Roosevelta da otkupi prava francuske panamske kompanije i od Kolumbije preuzme stalni nadzor nad zonom Panamskog kanala. Republika Panama osnovana je poslije toga kao rezultat američkoga upletanja u latinskoameričke uvjete.

ATENTAT U SARAJEVU – 1914.: Mecima atentatora Gavrila Principa, u Sarajevu su 28. lipnja 1914. smrtno pogodeni prestolonasljednik Franz Ferdinand Habsburg i njegova supruga nadvojvotkinja Sofija, što je bio neposredan povod izbijanju Prvoga svjetskoga rata.

Potpisan Versailleski mir

1919.: U Versaillesu kraj Pariza potpisan je 28. lipnja 1919. mir s Njemačkom. Od siječnja 1919. u Parizu je radila Mirovna konferencija, koja je imala sklopiti ugovore s pobijeđenim državama: Njemačkom, Austrijom, Mađarskom, Bugarskom i Turskom.

zig) postao je internacionalna luka. Njemačka je izgubila sedminu teritorija s jednog desetinom ranijeg stanovništva, ali je sačuvala državno jedinstvo i industrijsku snagu. Morala je redovito plaćati reparacije za obnovu srušenih oblasti.

S obje strane Rajne došla je francuska vojska, a oblast je demilitarizirana za njemačku vojsku, koja je svedena na sto tisuća profesionalnih vojnika bez opće vojne obveze.

Njemačke kolonije dijelom su podijeljene, dijelom predane Ligi naroda, koja ih je dala na upravu Francuskoj, Engleskoj i Japanu.

Njemačkoj je oduzeta flota, a zabranjena je gradnja podmornica, velikih brodova, tenkova i zrakoplova.

Osim ugovora s Njemačkom, sklopljeni su u Parizu i ugovori s Austrijom, Mađarskom, Bugarskom i Turskom.

Jednaka prava moraju imati među sobom oni koji su građani u istoj državi.

(Ciceron)

Lažan dojam biološkoga determinizma

Bitno pitanje nije utječe li okolina na vrstu ponašanja i svojstva tipična za ljudski rod nego je pitanje koliko utječe. Govorili smo o postavci Murrayja i Herrnsteina, iznesenoj u knjizi »Zvonolika krivulja« da i do 70 posto varijacije u kvocijentu inteligencije ovisi o naslijeđu, a ne o okolini.

Lewontin i njegovi kolege tvrdili su da je stvarna brojka zapravo znatno niža; toliko niža da, prema njima, nasljedni čimbenici igraju posve malu ulogu u određivanju kvocijenta inteligencije. No to je empirijsko pitanje te se čini da tu Lewontin nije bio u pravu. Među psiholozima postoji suglasnost (zasnovana na podacima iz proučavanja blizanaca) kako je brojka niža od Murray-Herrnsteineve procjene, ali još je negdje između 40 i 50 posto.

Nasljedna svojstva

Stupanj do kojega je neka osobina ili tip ponašanja nasljedan uvelike varira. Tako je, na primjer, glazbeni ukus gotovo posve formiran okolinom, a ona nema nikakva učinka na nasljedne bolesti, poput Huntingtonove koreje. Vrlo je važno znati koliko je neko svojstvo nasljedno, ako je to svojstvo tako bitno kao što je inteligencija.

Pojedinci koji su u području srednjih vrijednosti vjerojatno su tako dospjeli zbog naslijeđivanja nego zbog okoline. Ako je to područje veliko, veća je nada da ćemo moći pomaknuti srednju vrijednost krivulje i doći do viših vrijednosti nekom kombinacijom prehrane, odgoja i obrazovanja te socijalne politike.

Lewontinov prigovor da genotipi ne određuju posve fenotipe odnosi se na sve vrste. Naprotiv, treća skupina prigovora pojmu ljudske naravi odnosi se gotovo isključivo na ljude. Ljudi su kulturna bića, u stanju učenjem mijenjati vlastito ponašanje i prenositi novim naraštajima to znanje negenetskim putem.

To znači da je varijacija u vrstama ljudskoga ponašanja daleko veća nego praktički u bilo koje druge vrste. Tako, na prim-

Znatan dio onoga što smo posljednjih godina naučili o ljudskoj naravi odnosi se, kako ćemo vidjeti, na specifično ljudske načine opažanja, učenja i intelektualnog razvoja. Ljudi spoznaju na vlastiti način, drukčije nego majmuni ili dupini. Količina znanja što ga čovjek može primiti načelno nije ograničena, premda opet nije ni beskonačna

Francis Fukuyama 38

KRAJ ČOVJEKA?

NAŠA POSLIJELJUDSKA BUDUĆNOST

Procvat čovjeka ovisi o vrlinama koje čovjek mora namjerno naučiti: »Vrline, prema tome, nisu u nas usadene ni prirodom ni borbom protiv prirode. Priroda nas obdaruje za mogućnost njihova primanja, a ponašanje to usavršava.«

jer, rodbinski sustavi sežu od razgranatih bratstava i velikih porodica do obitelji sa samohranim roditeljem; ništa slično ne može se reći za rodbinske sustave gorila ili crvendača.

Prema polemika protiv pojma ljudske naravi, kao što je Paul Ehrlich, naša je narav da nemamo jednu jedinu narav. Stoga on tvrdi kako »građani odavno uspostavljenih demokracija imaju drukčiji narav od ljudi naviklih živjeti pod diktaturom«. Na drugome mjestu on tvrdi da se »narav mnogih Japanaca vrlo izmijenila kao reakcija na poraz u ratu i otkriće japanskih ratnih zločina«. To me podsjeća na nezaboravnu rečenicu iz jednog romana Virginije Woolf: »10. prosinca 1910. ili negdje oko toga datuma ljudski se karakter promijenio«.

Ehrlich samo ponavlja krajnji oblik društveno-

konstrukcionističkog pogleda na ljudsko ponašanje kakav je bio proširen prije pola stoljeća, no s vremenom je izbljedio pod utjecajem novih istraživanja.

Geni za sve

Istina je da je pisanje popularnoga tiska o »genima za« praktički sve – od raka dojke do agresivnosti – dalo širokim slojevima lažan dojam biološkoga determinizma. Korisno je podsjetiti se da kultura i društvena intervencija i dalje igraju važnu ulogu u našim životima. No ako je četrdeset do pedeset posto inteligencije nasljedno, onda to znači da je utjecaj kulture na kvocijent inteligencije i dalje vrlo jak, no treba uzeti u obzir i naslijeđivanje. Tvrdnja da ljudska narav ne postoji, jer su ljudi kulturna bića koja su u stanju učiti, posve je pogrešno usmjerena – to je hitac u prazno. Ni-

jedn ozbiljan teoretičar ljudske naravi nije nikada poricao da su ljudi kulturna bića niti da upotrebljavaju učenje, odgoj i institucije kako bi oblikovali svoj način života. Aristotel je znao da nas ljudska narav ne vodi automatski našem procvatu – onako kako žir sam od sebe izrasta u hrastovo stablo.

Usavršavanje pravde

Procvat čovjeka ovisi o vrlinama koje čovjek mora namjerno naučiti: »Vrline, prema tome, nisu u nas usadene ni prirodom ni borbom protiv prirode. Priroda nas obdaruje za mogućnost njihova primanja, a ponašanje to usavršava.«

Ta raznolikost u individualnom razvoju očituje se i u raznolikosti pravnih pravila: unatoč činjenici što postoji prirodna pravda, »sva pravna pravila su različita i promjenjiva«. Usavršavanje pravde zahtijevalo je utemeljenje gradova-država i pisanje zakona za te gradove-države, zakona koji odgovaraju postojećim okolnostima. Aristotel je primijetio da premda »je desna ruka prirodno jača od lijeve, ipak je mnogima ljudima moguće biti podjednako jak i spretn s obje«.

Dakle, kultura može pobijediti prirodu. Vidimo, dakle, da u Aristotelovu sustavu ima puno mjesta za ono što danas nazivamo kulturnom raznolikošću i povijesnim razvojem.

I Platon i Aristotel smatrali su da razbor nije samo skup prirodnih spoznajnih sposobnosti. Ne nego je to neka vrsta neprestane težnje za znanjem i mudrošću što ih treba njegovati odgojem i obrazovanjem, a u

knjigama životu nakupljanjem iskustva.

Ljudski razbor ne diktira jedan jedini institucionalni sustav kao najbolji za život, na onaj način što bi ga Kant poslije nazvao a priori (to jest na način matematičkoga dokaza).

Ipak, on dopušta ljudima ulaziti u filozofsko razmatranje naravi pravde ili najboljeg načina života, utemeljena i na njihovoj nepromjenjivoj naravi i na promjenjivoj okolini. Otvorena narav ljudske težnje za znanjem posve je sukladna s koncepcijom ljudske naravi. Dapače, ona je za klasične političke filozofe bila bitan dio njihova razumijevanja ljudske naravi.

Biološke su znanosti znatno povećale naše empirijsko znanje o ljudskome ponašanju i ljudskoj naravi. Vrijedi stoga ponovno pregledati neke od klasičnih opisa ljudske naravi. Tako ćemo vidjeti koji će se među njima održati u svjetlu novih dokaza, koji će prikazi biti opovrgnuti, a koje pak treba izmijeniti i dopuniti kako bismo iz uskladili s današnjim znanjem.

Mnogi su učeni ljudi već pokušali takvo što; među njima: Roger Masters, Michael Ruse, Edward O. Wilson i Larry Arnhart. Arnhartova knjiga »Darvinističko prirodno pravo« pokušava pokazati kako Darwin nije kano rušiti Aristotelov etički sustav te da nalazi suvremene darvinističke biologije mogu biti uporabljeni kako bi potkrijepili mnoge Aristotelove tvrdnje o ljudskoj naravi.

Kontroverzni popisi

Arnhart nabraba dvadeset prirodnih želja koje drži univerzalijama ljudske naravi.

Takvi su popisi kontroverzni. Obično su ili prekratki i preopćeniti ili pretjerano detaljni pa im manjka univerzalnosti. U ovom nam je trenutku od iscrpne definicije važnije nastojanje za određivanjem svojstava specifičnim za ljudski rod, jer su

ta svojstva ključno važna za razumijevanje ljudskoga dostojanstva. Možemo početi sa spoznajom – svojstvom naše vrste na koju smo mi ljudi obično neizmjerljivo ponosni.

Dubinska struktura

Znatan dio onoga što smo posljednjih godina naučili o ljudskoj naravi odnosi se, kako ćemo vidjeti, na specifično ljudske načine opažanja, učenja i intelektualnog razvoja. Ljudi spoznaju na vlastiti način, drukčije nego majmuni ili dupini. Količina znanja što ga čovjek može primiti načelno nije ograničena, premda opet nije ni beskonačna.

Očit je primjer jezika. Sadašnji su ljudski jezici običajni. Stoga je jedan od najvećih jazova koji odvajaju ljudske skupine jedne od drugih međusobna nerazumljivost različitih jezika. S druge strane, sposobnost učenja jezika je univerzalna te je upravljana izvjesnim biološkim svojstvima ljudskoga mozga. Godine 1959. Noam Chomsky je ustvrdio kako postoji tzv. »dubinska struktura« kao podloga sintakse svih jezika. Danas je široko prihvaćena postavka da je ta dubinska struktura prirodna, genetski programiran izraz razvoja mozga.

Britanski empirizam

Geni, a ne kultura, određuju pojavu sposobnosti učenja jezika negdje tijekom prve godine života djeteta; sposobnost učenja jezika smanjuje se u doba adolescencije.

Postavka da postoje prirodni oblici ljudske spoznaje dobila je posljednjih godina potvrdu goleme količine iskustvenih podataka, ali se isto tako susreće i s velikim otporima.

Razlog tome otporu, pogotovo u anglosaksonskome svijetu, je dugotrajan utjecaj Johna Lockeja i škole britanskoga empirizma što ju je on potaknuo. (Nastavlja se u broju od ponedjeljka)

Fukuyamina knjiga »Kraj čovjeka?« nedavno je objavljena u nakladi »Izvor« iz Zagreba (tel. 611 7714; izvori@izvori.com).

Pustio se da ga uhvati moja pažnja

Govorila njegova zamaskirana u prijetnju mi se činila smiješnom i prezirno sam otpuhnuh. To se događalo sedamdesetih godina, moram opet ponoviti. Bilo je to prije nego što su se smrtonosne bolesti mogle prenijeti putem tjelesnih tekućina. Bilo je to vrijeme kada se seksualna sloboda cijenila poput svete mantrane – sigurno se sjećate maksime *make love, not babies*.

Baš te posebne večeri dogovorila sam sastanak s nizozemskim dječakom maslinastih očiju i guste kovčave kose plavo-bež boje. Bio je jedan od najljepših i slobodno se pustio da ga uhvati moja pažnja. Zato mi je i dao adresu prazne novogradnje u središtu Eilata, gdje je običavao prenoćiti. Ali kada sam stigla do zgrade, tamo nije bilo nikoga pa sam raširila svoju vreću za spavanje u jednoj sobi gdje je na podu ležao madrac; pretpostavljala

Upravo su postavili prozore i nacrtali križeve preko stakla da se nitko ne bi iz navike pokušao uspeti unutra kroz prozor. Zaspala sam gotovo odmah nakon što sam popušila jednu cigaretu da otjeram komarce

sam da je to bilo prenoćište lijepa Nizozemca.

Upravo su postavili prozore i nacrtali križeve preko stakla da se nitko ne bi iz navike pokušao uspeti unutra kroz prozor. Zaspala sam gotovo odmah nakon što sam popušila jednu cigaretu da otjeram komarce. Osjećaj teškog pritiska na plućima me probudio. Na meni je, u mojoj vreći za spavanje, ležao čudovišni, crnomanjast tip sjajnih bjeloočnica i snažno se pritiskao uz mene. Dahtao je kao da je trčao maraton, a bio je velik, širok i uzasno je smrdio. Na meni je bio pravi parni stroj koji je ispuštao plinove i taj je primat, dakle, pokušavao, a to je bilo stvarno najgora, uzas jedan, pokušavao me poljubiti.

Moj prvi impuls da zovem upomoć je bio ugu-

šen kada je stavio svoje groteskno debele i dlakave ruke oko mojih vrata i stegnuo tako jako da mi je smrt zaplesala pred očima. Opuстила sam cijelo tijelo. Silovanje je uvijek bolja alternativa nego gušenje. Izveo je čin uz

nekakvo zajedništvo, s onim signalima koje sam naučila prepoznati kao približavanje orgazma, zagrizla sam u taj grub jezik, velik poput cijele teleće šnice, i potpuno ga odgrizla, izvadila ga zubima (moje su čeljusti uvijek bile jake i mogu izvesti većinu hvatanja zubima) i njegov bi se bijesni krik čuo sve do Egipta da nije bilo tih novopostavljenih prozora.

Zgrabio me za kosu i jedva sam uspjela osloboditi glavu, a da mi skalp ne ostane u njegovoj šaci. S tim odvratnim komadom mesa još u ustima i gorkim potocičem krvi koji mi je curio niz grlo, uspjela sam se izvuci. Trčala sam i trčala dok nisam stigla do jedinoga noćnog kluba u gradu koji je bio otvoren. Dok sam trčala, ispljunula sam od-

grizeni jezik u ruku i otišla do stola gdje je sjedilo miješano društvo. Tamo je sjedio i veliki, jaki Daniel sa svojom afrozifrutim i debelim zlatnim kolutima u ušima. Iskašljala sam krv, odjednom potpuno slomljena i objasnila svoju neizvjesnu situaciju. Slijedećeg su jutro Daniel i lokalni šef mafije sa mnom u pozadini pročeljali cijeli Eilat u potrazi za počiniteljem. Trebam li uopće reći da sam dobila svoju nemesis divina? Pronašli smo silovatelja skrupcuna duboko u tami jedne oronule pivnice, gdje se više nije činio baš tako velik. Daniel je popušio jednu cigaretu prije nego što je prišao krivcu.

(Nastavlja se u broju od ponedjeljka)

Roman Unni Drougge »Ispovijedi Helle Hell« uskoro izlazi u nakladi »Izvor« iz Zagreba (tel. 611 7714; izvori@izvori.com)

SAVJETI O ZDRAVLJU

Piše: mr. sci dr. Davor Moravek, psihijatar u Kliničkoj bolnici Sestara milosrdnica u Zagrebu

Rizična djeca najčešće su iz nesretnih obitelji

Roditelji trebaju biti strpljivi, ne smiju dopustiti da se komunikacija s djetetom prekine, jer je tada dijete na jednoj, a roditelj na drugoj strani

com. U rizičnu populaciju spadaju i one osobe koje nemaju osjećaj perspektive zbog društvenog osiromašenja i promjene društvenog sloja.

U nastanku rizične populacije važno je i nepostojanje adekvatnog društvenog života, situacije

gdje ne postoje dodatni stavovi u kojima bi djeca mogla provoditi slobodno vrijeme.

Usmjeravanjem mladeži kvalitetnim aktivnostima, kao što su druženje, sport, poboljšanje školskog uspjeha vodi ih se prema većem samopouz-

danju, što utječe na smanjivanje potrebe za uzimanjem sredstava koje stvaraju lažnu sigurnost i iluziju zadovoljstva, kao što je to kod alkohola, ilegalnih droga ili čak duhana koji je u biti najrašireniji problem i najranije zahvaća populaciju. Tvari

sa stigmom opasnoga i zabranjenoga mogu ljudima biti privlačne, jer se vežu uz osjećaj krivnje. Neodgovornost, omalovažavanje socijalnih normi, propisa i obveza, slaba frustracijska tolerancija i nizak prag za agresivno, čak i nasilničko pona-

šanje, mala sposobnost doživljavanja svijesti o vlastitoj krivnji, sklonost da se okrivljuju drugi, ili da se nude površna obrazloženja za vlastito ponašanje, najčešće se opažaju kao posljedica mnogobrojnih interakcija u konzumenata svih tipova droga.

Bilo koje rizično ponašanje povećava rizik od eksperimentiranja sa sredstvima ovisnosti, a dugotrajna izloženost stresnom stilu življenja povećava i rizik ovisnosti. Ovisnost se razvija postupno, rano otkrivanje i početak liječenja su stoga

važni. Stoga roditelji trebaju biti strpljivi, ne smiju dopustiti da se komunikacija s djetetom prekine, jer je tada dijete na jednoj, a roditelj na drugoj strani.

Dobro informirani roditelji mogu mijenjajući vlastito ponašanje dati primjer svom djetetu. Često sam vidio roditelje koji su primjerom vlastite apstinencije, pomogli djetetu da prestane sa svojom ovisnošću o drogi. Obratno – probleme s roditeljima znali su riješiti sami ovisnici, mijenjajući sebe i prihvaćajući odgovornost.

Ako adolescent ima znanja o načinu svog vlastitog funkcioniranja, perspektivu o zadovoljavanju potreba, te ima mogućnost učenja različitih ponašanja, vjerojatnije je da će izabrati ona koja ga vode uspješnosti. Odgojem mladih pomaže im se da izbjevu ovisničko ponašanje. Rizična djeca najčešće potječu iz nesretnih obitelji.

To su djeca razdvojenih roditelja, djeca iz obitelji u kojima već postoji problem ovisnosti, djeca iz obitelji u kojima je prisutno nasilje. Dakle, oni ne-

maju adekvatnih uzora s kojima bi se identificirali pa stoga najčešće imaju probleme u odrastanju za koje teško pronalaze rješenja, ako nemaju pomoći izvana.

Nadalje, u rizičnu populaciju ulaze osobe koje imaju neke psihičke tegobe, bilo da je riječ o poremećajima osobnosti ili nekim drugim oblicima poremećaja u ponašanju. Dio su rizične populacije djeca koja su bila pod stresom, što je osobito izraženo u sredinama gdje vlada opća nesigurnost koja je vladala u obiteljima pa tako i među dje-